

Залишатися філософом коли йде війна

*Світлана ЧМІХУН, канд.філос. наук, доц. Національний
аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»*

Як бути філософові, коли поряд йде війна?
Він може піти на війну і героїчно битися, як Сократ,
або й загинути, як належить
воїну. Але він може також, як Вольтерів
Кандид,
поставити собі завдання насамперед
вижити. Адже якщо філософ помре, хто буде
філософувати?

Олексій Панич

Серед найважливіших якостей людської істоти, яка вважає себе готовою до узагальнення, тобто стоїть на першому ступені нескінченних філософських сходів, є здатність ставити питання. «Охочий досягти успіху повинен ставити правильні попередні питання», – стверджував Аристотель. Філософ-практик Оскар Бреніфьє вважає, що правильні питання запускають процес мислення. Ми думаємо, коли ставимо запитання, шукаємо відповідь, слухаємо відповідь чи невідповідь, і ставимо нове питання, яке змушує копати ще глибше. Адже готові відповіді є ілюзією. Так потрібно чи ні залишатися філософом?

На війні людина може втратити себе, а може себе знайти. Для історії Сократ народився вже цілком зрілою людиною – того сонячного афінського ранку, пройшовши, як мінімум, нам відомі три великі битви. Сократ не покинув учня Алквіада, допоміг піднятися і вивів, а може й виніс його з поля бою на своїх плечах. На тлі війни дорослішав Платон. Він бачив її підлість і брехню.

Він бачив, як спартанці знищують його рідний поліс – Афіни. Саме тому у своїх діалогах він багато місця приділяє розгляду війни.

У платонівських діалогах постійно зустрічаються дуже цікаві пасажі про війну. Можна навіть знайти міркування про її тотальність: «Війна ведеться між державами, війна ведеться між групами людей, між двома людьми, і всередині однієї людини теж ведеться війна». І тут цікаво зазначити: Платон пропонує оригінальну типологію воєн. Він ділить їх на зовнішні та внутрішні. Зовнішні війни – війни із варварами. Варвар – це не грек і не зовсім людина. Великі в цьому сенсі були шовіністи, Арістотель, наприклад, і зовсім писав про те, що «не-грек» навіть рабом бути у грека не цілком гідний. Ціль зовнішньої війни – перемогти противника, знищити його, взяти в рабство. Але є внутрішні війни, які ведуться між греками. Говорячи сучасною мовою, війни громадянські. І їхня головна мета – не перемога, але мир. Тому що не зовсім добре, коли грек убиває грека. У такій громадянській війні, вважав Платон, шлях обману не годиться. Тут слід керуватися моральними принципами.

Блаженний Августин працював над «Теорією справедливої війни», яка була потрібна за часів хрестових походів: їхнім учасникам-християнам треба було пояснити, як можна вбивати, коли одна з хрестових заповідей говорить «Не вбивай». Хто мав вирішити цю суперечність? Як завжди, філософи. Коріння цієї теорії ми можемо виявити ще в античності. Наприклад, римський мислитель і громадський діяч Цицерон поділяв війни на справедливі та несправедливі. Якщо одна держава нападає на іншу без видимих причин лише для того, щоб її захопити, – це несправедлива війна. А війни заради помсти Цицерон вважав справедливими. Наприклад, він наводив царя Менелая, який мав моральне право піти на Трою – троянський царевич Парис вкрав його прекрасну дружину Єлену. Але для християн такий підхід не годиться – помста не може бути причиною кровопролиття. Війна буде справедливою, якщо робить світ кращим. Так було сформульовано один із критеріїв справедливої війни. Іншим критерієм став захист віри. Є право на війну (*jus ad bellum*), є право у війні (*jus in bello*) – середньовічні ідеологи наполягали на тому, що справедлива війна має вестись справедливо. Вони забороняли вбивати беззахисних, катувати полонених. Були цікаві дискусії, але загалом слід визнати, що сучасна «теорія справедливої війни» – лише політичний інструмент, що не має відношення до філософії.

Цікавим зразком філософії сучасної війни є книга британського академіка Мері Калдор «Старі та нові війни». М. Калдор зрікається К. Клаузевиця і заявляє, що епоха старих, класичних воєн закінчена. Війни К. Клаузевиця – зі стратегією, з правом на війну, з правом у війні, з патріотизмом – пішли в минуле. Їх змінили війни постмодерну, які являють собою «суміш війни, організованої злочинності та масових порушень прав людини». Калдор заперечує головну тезу «теорії справедливої війни» – вона пише, що нові війни постмодерну просто неможливо закінчити таким миром, який був би кращим за мир довоєнний.

Науково-практичний семінар
«ФІЛОСОФІЯ В АКСІОСФЕРІ ГЛОБАЛІЗУЮЧОГО СОЦІУМУ»

Сьогодні філософія війни трансформує таке ключове поняття, як «поле бою» в поняття «бойового простору», в яке, крім традиційних цілей на поразку, включені також і цілі, що лежать в іншій сфері: інформація, переконання та психіка супротивника, тактичні, інформаційні, соціально-політичні та економічні цілі, а також враховує психологічні аспекти впливу.